

УДК 94(100)+327(470+571)
(497.11)“1914/1918“

Монографска
студија

ПОЛИТИЧКА РЕВИЈА
POLITICAL REVIEW
Година (XXVI) XIII, vol=42
Бр. 4 / 2014.
стр. 1-26.

*Живојин Ђурић**
Институт за политичке студије, Београд
*Милош Кнежевић***
Институт за политичке студије, Београд

ОСВРТ НА РАСПАД ИМПЕРИЈА И НАСТАНАК НОВОГ ЕВРОПСКОГ ПОРЕТКА

*Русија и Србија у времену
Првог светског рата 1914-1918.****

Сажетак

У раду аутори настоје да протумаче прилике у Европи и на Балкану у деценијама које су на размеђу векова претходиле Првом светском рату и времену његовог одвијања и исхода. Као почетни и завршни репери периода у коме су акумулиране супротности које су довеле до светског сукоба, истакнути су Берлински конгрес 1878. и Сарајевски атентат на аустроугарског престолонаследника 28. јуна 1914. године. Испитујући замршену дијалектику односа снага великих европских империја и њихових савеза и противсавеза, аутори у први план анализе стављају положај и улогу Краљевине Србије, тј. укупног српског чиниоца у јужнословенским, балканским и европским приликама, али и остала три незаобилазна актера: Аустроугарску (са

* Научни саветник

** Стручни сарадник Института за политичке студије, главни уредник часописа Национални интерес.

*** Овај рад је настао у оквиру пројекта 179009 који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја

Немачком у позадини), Турску у опадању и Русију у политичкој, социјалној и револуционарној конфузији.

Кључни план анализе је геополитичко саодношење, нарочито аустроугарског и немачког ширења на југоисток, и руска балканска политика подршке словенским и православним народима у њиховим напорима стицања независности од два велика царства. Разлагање и нестанак Аустроугарске, Турске и Руског Царства посматра се кроз дипломатске осцилације и бурну деструкцију традиционалног империјалног и колонијалног поретка у Европи. Оцртавајући контуре пријатељских и савезничких српско/руских односа пред Први светски рат аутори означавају руске ставове према другачијем устројству Балкана, проблематичном одржању Турске и Аустроугарске, али и битне руске интересе у региону и Европи. У читавом раду аутори имају на уму снагу етничке и духовне али и религијско-црквене сродности и привлачења српског и руског народа, који су деловали чак и онда када политичке прилике и понашање националних елита није било на потребном нивоу и у складу вредностима и поукама историје.

Кључне речи: Србија, Русија, Аустроугарска, Немачка, Турска, велике силе, Европа, Балкан, Први светски рат, либерални капитализам, колонијализам, Версајски поредак, геополитички простор.

1.

Староконтинентална прошлост је дубоко проблематична, напорна и спорадично спорна, таман онолико колико и замршена пројекција њене хармоничне будућности и заједничке садашњости. Примери повезане политичке и геополитичке, те културне и цивилизацијске судбине мале Србије и велике Русије не указују само на јаке и постојане српско/руске везе,¹⁾ него и на бојазни праћене подозривошћу Западних Европљана према европском Истоку и словенском и православном свету уопште. Тачно време и место

1) О српско-руским односима и везама постоји обимна историографска и друга научна литература. Видети, три успела примера интерпретације разних историјских секвенци: Поповић Никола, *Србија и Царска Русија*, глава „Срби и Руси кроз векове (XII-XIX)“, стр. 7-32, и „На прелому векова“, стр. 33-73, Службени лист СРЈ, Београд, 1997. Затим: Петрановић Бранко, Даутовић Сава, *Југословенска револуција и СССР (1941-1945)*, „Уводна реч“, стр. 5-12, Народна књига - Научна књига, Београд, 1988. Такође: *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР, 1946-1964*, том, 1, Документи о спољној политици Југославије, Архив Југославије, Београд, 2014.

Европе новог века и миленијума не може се разумети без уважавања еволуције унутрашњих односа и битних елемената њеног прошлoвековног хронотопа.

Политичка историја Европе заснована је на партикуларним историјама њених етноса, нација и држава, али и скупним историјама вишенационалних и наднационалних политичких творевина, кнежевина, краљевина, царстава или империја.²⁾ Историјска деоница империјалних конфигурација у Европи у двадесетом веку сведочи о знатним експанзивним енергијама које су, истовремено и наизменично, исказивале најснажније европске нације. Европске империје, такође, указују на јаке побуде територијалне, ресурсне, али и етнонационалне интеграције европских народа у крупним деловима и делимичним целинама. Европа се ширила на два начина: унутар себе, кроз превагу и превласт неког од њених империјалних делова, и изван граница Старог континента, путем колонијалних освајања.³⁾

У деветнаестом и двадесетом веку метрополски колонијализам европских империја читавао је планетарне учинке врхунске и непобитне геоекономске, геополитичке и гекултурне моћи. Европоцентрични империјализам оличавале су економска доминација, политичка хегемонија и културна надмоћ најмањег континента на широким светским просторима. Чак и неуједињена и изнутра немирно ривализована Европа је успевала да дуго и умешно влада глобалним шаром. Али, ни европска колонијална владавина није се одвијала хармонично и без отпора јер се унутаревропска сукобљеност преносила на ваневропски план. Борба за колоније претварала се у колонијалну прераспodelу и антиколонијалну борбу потлачених народа. Најзад, европске империје су доживеле антиколонијалне устанке и рагове који су у другој половини двадесетог века окончани деколонизацијом.⁴⁾

2) О томе: Минклер Херефрид, *Империје. Логика владавине светом - од Старог Рима до Сједињених Држава*, глава „Шта је Империја“, поглавље „Светска царства и велике државе“, стр. 20-27, Албатрос плус – Службени гласник, Београд, 2009.

3) Видети, као један у мноштву примера европског ширења: Seton Watson Hugh, *Nacije i države. Ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma*, глава „Европске нације у прекоморским земљама“, поглавље „Експанзија Европе“, стр. 191-193, Globus, Zagreb, 1980.

4) О томе: Ware Carolione, Panikkar K. M., Romein J. M., *Historija čovječanstva. Dvadeseto stoljeće*, svezak šest, knjiga treća, drugi dio, *Preobražaj društva*, глава „Колонијални системи“, стр. 177-181 Naprijed, Zagreb, 1969. Такође: *Велика илустрована повијест свијета 1942-1962*, група аутора, том 17, глава „Југоисточна Азија: ослобађање од власти Европљана“, стр. 8005-8048, „Отокар Кершовани“, Ријека, 1979.

Прошли век се сматра временом опадања и нестанака последњих европских империја. Сумрак њихове моћи и деимперијализовање Европе, почетак пада и слом великих царстава догодио се управо у драматичном времену Првог светског рата. У другој деценији прошлог века са политичке карте Европе једна за другом нестале су Аустроугарска, други Немачки Рајх, Руско Царство и Отоманска Империја.

Пропаст европских империја није означила само померање граница и прекрајање држава на драстично измењеној политичкој карти Европе, него и завршетак једне дуге традиције, геополитички преображај старог у ново доба. За мале европске народе пропадање и нестанак старих царстава означило је свануће националне слободе, стварну могућност да се историјски проблем властите нације разреши у сопственој националној држави.⁵⁾ На арогантни империјални национализам мали народи су одговорили снажним и борбеним националним осећањима.⁶⁾

Српски народ у целини миленијумског бивства на немирном простору Балканског полуострва, био је непрестано у активном односу према великим европским царствима. За Србе у дубљој и скоријој прошлости однос према Византији, Турској, Венецији, Аустрији (касније Аустроугарској), Немачкој и Русији, оцртавао се у егзистенцијалним контурама борбе за опстанак, преживљавања, те очувања верског и јачања народног идентитета. Нарочита осетљивост у реаговању на месне импулсе и агресивне акције најјачих европских и евроазијских држава уграђена је у слободољубиви и бунтовни српски политички менталитет и карактер.⁷⁾

Слична осетљивост и отпорност према ауторитарним и ауторатским потезима владара у Србији, није међутим артикулиса-

5) Видети: Јанковић Драгослав, „Српска држава и настајање српске нације“, стр. 45-57, зборник *Постанак и развој српске нације. (Неки методолошко-теоријски проблеми у изучавању постанка и развоја српске нације)*, Народна књига – Марксистички центар Србије, Београд, 1979.

6) О томе: Хобсбаум Ерик, *Нације и национализам од 1870. Програм, мит, стварност*, глава „Трансформација национализма 1870-1918“, стр. 115-149, „Филип Вишњић“, Београд, 1996. Такође: Бодрожић Ђуро, *Национална држава*, глава „Национална држава“, стр. 39-60, и „Национализам у Европи – услови настанка“, стр. 88-94, СКЗ - Партенон, Београд, 2008.

7) Видети: Јовановић Бојан, *Карактер као судбина. Студије из етнопсихологије*, глава „Срби у кључу националне карактерологије“, стр. 23-51, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2002. Од истог аутора, такође: *Пркос и инат. Етнопсихолошке студије*, глава „Лепота пркоса“, стр. 79-99, и „Искушења хибриса“, стр. 133-149, Завод за уибенике, Београд, 2008.

на до пожељног нивоа широко прихваћеног политичког обрасца понашања и деловања у реалном политичком животу. Однос тзв. спољашње слободе очитоване у независности земље, и унутрашње слободе и ослобађања, испољеног у модерном идеалу владавине народа, није био усклађен. У политичком животу је још увек снажно деловало оријентално наслеђе, поданички и рајетински менталитет који је омогућавао деспотску владавину династа.⁸⁾

Снажење државе и раст и развој привреде све до 1903. године није у довољној мери пратио уставни и институционални развој демократије у Србији. Модерне политичке вредности и обрасци сучељавали су се са традиционализмом и дефанзивним, тачније речено подређеним спољнополитичким положајем. Одатле је у изградњи националне државе било неопходно сачувати и ојачати идентитет заснован на дубокој традицији, али, у исто време бити у довољној мери отворен за модернизацијске процесе који су Србију заплускивали са простора европског Запада.⁹⁾ Национално и државно снажење Србије догодиће се у периоду од 1903. до 1914. године, што ће резултирати развојем парламентарне демократије и победама над Турском и Бугарском у балканским ратовима 1912. и 1913. године. Непосредна последица кратких али успешно вођених ратова биће побољшани геополитички положај, значајна територијална проширења, демографско увећање и ресурсно обогаћење Србије.¹⁰⁾

2.

Као и у претходном раздобљу и током деветнаестог столећа успостављен је поредак равнотеже међудржавних односа који је из деценије у деценију мењао карактер али ипак, изузев жестоких али ипак ограничених међунационалних и међудржавних сукоба, у том столећу није довео до општег европског рата. Ако се као важна тачка тумачења истакне почетак последње четвртине претпрошлог века (1875-1900), управо у том раздобљу нагомилане су супротно-

8) О томе: Јовановић Бојан, *Пркос и инат*, глава „Удвориштво и удворичко понашање“, стр. 185-209.

9) Видети: Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, глава „Обележја српске политичке традиције“, стр. 15-107, Службени лист СРЈ – Институт за политичке студије, Београд, 2000.

10) О томе: Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, глава „Успон Краљевине Србије“, стр. 22-40, СКЗ – Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014.

сти и непријатељства између најснажнијих геополитичких блокова моћи у Европи. Европска политика тог времена била је смеша реалистичних и утопичних пројекција, стварних и имагинарних интереса, реалполитичких захвата, склопљених међудржавних уговора, постигнутих династичких договора о међусобним гаранцијама и савезима, али и неуморне тајне дипломатије и непресталних, често и бескрупулозних криптополитичких маневара.¹¹⁾

Понашање и поступци највећих европских земаља у тим дценијама су се разликовали. Енглеска се нашла пред искушењима напуштања политике тзв. сјајне изолације при којој је, и поред упадљивог мешања у унутаревропске послове, настојала на надмоћном имиџу светске колонијалне силе. Француска је повређена изгубљеним ратом са Немачком 1871. настојала да надокнади своју континенталну фрустрацију колонијалном експанзијом у Африци и Индокини.¹²⁾

Посебан европски пример пружа немачка политика при крају века. Почетку двадесетог века Немачка се приближавала национално и државно уједињена и економски веома оснажена. Бизмаркова ера се завршила растом самоуверености и задовољства положајем и перспективном улогом најснажније земље на европском континенту. Бизмарковска политика Немачке заснивала се на идеји одржања континенталне равнотеже, нарочито према ривалској Француској и опрезној дистанци према Великој Британији. У Бизмарковој „источној политици“ није се учавала превелика жеља за сукобом са Русијом. Постоје, наиме, значајни докази да се у том типу немачке политике, зазирало од несавладиве и апсорбујуће снаге руског геополитичког чиниоца, па се и сукоб са Русијом за Бизмарковог канцеларског деловања, колико год је било могуће избегавао. Такво увиђавно и зазорно становиште је под растућим притиском војно-индустријског комплекса и све снажнијих немачких војних камарила, пре свих агресивног генералштабног врха и Кајзера, убрзо напуштено, да би преображено у отворену антиру-

11) О томе: Гринберг Данијел, „Од ‘игре великих сила’ до ‘Версајског мира’. Условљавања дипломатије и европске политике од 1815. до 1919. године“, стр. 307-315, у *Европска цивилизација*, зборник, уредио Мачеј Кожмински, Службени гласник, Београд, 2009.

12) О томе: Гуч Џ. П. *Дипломатска историја модерне Европе 1878-1919*, глава „Двојни савез: Француска усамљена – Русија помаже Француску...“, стр. 131-158, „Агадир: Француска у Мароку“, стр. 387-412, Геца Кон, Београд

ску супротност потом изазвало низ катастрофалних последица по европски мир.¹³⁾

Немачка је у расту свог континенталног утицаја и моћи упорно тражила и успевала да пронађе савезнике. Пре свих то је била Аустроугарска, али се исто тако рачунало и на земље попут Турске, Румуније, Бугарске, Италије, Грчке... Континентална Немачка није од почетка била у сукобу са трансконтиненталном Русијом. О томе сведочи *Тројецарски савез* склопљен 1872. између Немачке, Аустроугарске и Русије у тежњи одржања непромењеног стања. О томе да је одржање равнотеже и *status qua*, при испољеним територијалним апетитима неоствариво посведочиће Руско-Турски рат вођен 1877/8. године. Немачка није успевала, а можда није ни желела, да одржи подједнако добре односе са Русијом и Аустроугарском монархијом. То што се Русија поставила у дипломатски положај моћне заштитнице балканских православних Словена у склопу њених најдубљих интереса није одговарало експанзионистичким амбицијама Аустроугарске. У све видљивијем сучељавању аустроугарских и руских интереса на Полуострву Немачка се без већих двоумљења определила за далеко кооперативнији и по стратешким циљевима сроднији Беч.¹⁴⁾

Тиме је у највећој мери угрожена каква-таква равнотежа која је грађена на основу руско/европске подела интересних сфера на Балканском полуострву. У новом самеравању снага Западу, оличеном у Аустроугарској са Немачком у неизбежној позадини, припао је у надлежност и управу тзв. западни део Балкана у који је према тадашњим мерилима утицаја и моћи спадала и Србија под династијом Обреновић.¹⁵⁾

13) Видети: Шулек Владимир, *Дипломатска историја централних сила 1882-1915.*, глава „Од одласка Бисмаркова до аустро-руског споразума, март 1890 - мај 1897“, стр. 99-100, Тискара Јуриша и Седмак, Загреб, 1938.

14) О томе: Митровић Андреј, *Продор на Балкан. Србија у плановима Аустроугарске и Немачке, 1908-1918*, глава „Немачка стоји иза Монархије као њен савезник и пријатељ“, стр. 48-58, НОЛИТ, Београд, 1981.

15) Видети: Попов Чедомир, „Немирне године и везивање за Аустро-Угарску“, стр. 50-95; на истом месту: Ђорђевић Димитрије, глава „У сенци Аустро-Угарске“, стр. 95-135, *Историја српског народа. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918*, шеста књига, први том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.

3.

После Берлинског конгреса Аустрија је за кратко време успела да оствари пуну инструменталну и контролну моћ над обреновићевском Србијом. Потчињавање Србије се догодило квазиправним путем, криомичним склапањем Тајне конвенције 1881. године. Охолим актом према сопственом народу, а према иностраном чиниоцу снисходљивим, поданичким и заплотњачким чином владара, и њему лојалног министра иностраних дела, Србија је скоро у потпуности подвлашћена Аустроугарској. Одрицањем од самосталне спољне политике и солидарности са деловима сопственог народа се преко Дрине, Саве и Дунава, Србија се заправо предала аустроугарским привредним, војним и геополитичким интересима на јужнословенском и српском простору.¹⁶⁾

Нешто пре тога западне силе су брзо и успешно осујетиле руски заштитнички покушај стварања Велике Бугарске у Сан Стефану.¹⁷⁾ Различито мотивисани европски западњаци су били против било каквог трајнијег руског присуства, а поготову учвршћења војне надмоћи на Балкану и стационирања пловила руске флоте у Средоземном мору. Пошто се Турска после Берлинског конгреса коначно повукла из Босне, настало је надметање за што боље позиције и турску наклоност на преосталом простору. Надметање се није интензивирало само због стратешки важне контроле Босфора и Дарданела, него и балканског дела трасе будуће Багдадске железнице на коју је далекосежно рачунала Немачка.

У погледу међусобних односа и стратешких интереса Аустроугарске и Немачке на размеђу векова испољавала се извесна балканска амбиваленција. Док је за Беч и Пешту Балкан био простор непосредног територијалног ширења, за Берлин је тај простор от-

16) О озлоглашеној Тајној конвенцији склопљеној између Краљевине Србије и Хабсбуршке монархије 1881. године, видети: Ђоровић Владимир, *Историја Срба*, део „Ново доба“, глава „Аустро-угарска превласт“, нарочито стр. 658-659, БИГЗ, Београд, 1993. Са више интерпретативне увиђавности и обзира према краљу Милану Обреновићу и потезима директног политичког и економског везивања Србије за К унд К монархију, пише: Марковић Г. Слободан, *Гроф Чедомил Мијатовић. Викторијанац међу Србима*, глава „У Пироћанчевој влади као министар иностраних дела – Склапање Тајне конвенције“, стр. 88-98, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије, Београд, 2006.

17) Ђоровић Владимир, *Историја Југославије*, глава „Пут на Берлински конгрес“, поглавље „Светостефански уговор“, стр. 529, (репринт првог издања 1. јануара 1933), Просвета, Београд, 1989. Такође: Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918.*, друга књига, глава „Српски национални ратови, 1876-1878.“, посебно стр. 319-321, БИГЗ, Београд, 1989.

прва означавао најкраћу саобраћајницу ка предњој Азији и даље ка оријенталном Истоку. Ипак, сапостојање немачко/аустро-угарских интереса на истом балканском простору није било изразито сукобно нити непомирљиво јер их је зближавао и уједињавао исти циљ – што енергичније и што трајније сузбијање Русије.

С друге стране и супротно таквој политици, Русија је по сваку цену настојала да се устали у црноморској Бугарској која је била њој најближа земља на балканском Истоку. Руско/аустријско-немачка „борба за душу“ Срба и Бугара није се, међутим, одвијала само на неуралгичном балканском плану, него и у ширим оквирима помалања одиста другачијег и новог европског поретка.

4.

Ма колико били неупоредиви, и Срби и Руси су у осетној мери оптерећени географijом, заправо кључним својствима просторног положаја народа и величине територије на којој обитавају. У руском случају реч је о упадљивом својству најпространије земље са највећом државном територијом на свету, чије размере се очитују временским зонама и максималним трансконтиненталним пружањем.¹⁸⁾

Несагледива огромност простора, непроходност и тешко преваљиве саобраћајне раздаљине уз неисцрпан ресурсни потенцијал, наталожиле су у руској колективној свести амбивалентне осећаје. Док је, с једне стране, испољавана одговорна брига одржања територијалне компактности и кохезије велике државе, с дуге стране је спорадично очитована неопрезност, уз зачуђујућу немарност при губицима значајних делова државне територије. Када нека одиста велика земља против сопствене воље изгуби или се својевољно лиши неког дела своје територије, губитак није за чуђење само уколико је тај део незнатан, неважан, или пак предмет неодбрањивог отивања.

Руски геополитиколог и политичар Сергеј Бабурин је просторне дилеме и територијалне приоритете Русије исказао на следећи начин: „Да би смо избегли упрошћавање, а признајући географски детерминизам социјалних појава, мора се приметити да су

18) Видети: Кључевски В. О. *Историја Русије*, део „Природа источноевропске равнице“, главе „Површина“, стр. 5-7, „Клима“, стр. 7-8, „Земљиште“, 8-12, Службени лист СРЈ, Београд – ЦИД, Подгорица, 1997.

руској држави пространи територијални предели увек постављали пред народом и државном влашћу два питања: како очувати јединство земље и како обезбедити ефикасност вршења државне власти на тако великој територији?¹⁹⁾

Историја не само два протекла него и више претходних векова указује да је Русија губила и задобијала просторе који у укупној територијалној маси државе нису угрожавали њен опстанак, али би у било ком другом случају неке чак и велике европске земље били катастрофални и исходили њеним нестанком. То се није догађало са Русијом јер је огромност њене територије омогућавала такве врсте привремених стратегијских одрицања и повлачења која су нападаче на развученим походним линијама доводили до замора и посустајања, прекида продора и слома.²⁰⁾ У историјском погледу, као стални копнени ресурс и повремено војиште, Русија је била и остала одиста изазовно али и опасно јединствена.

Русија је до своје садашње величине дошла вишевековним ширењем, пионирским открићима и нарочитом врстом копнене експанзије. Колонизовање Сибира, Средње Азије и Далеког Истока, свакако се разликује од западне колонизације других континената.²¹⁾ Ширење Русије на азијским просторима довршено је у деветнаестом веку, чиме је уједно синтетизована и кристалисана њена двострука евроазијска континентална природа.²²⁾

Западни Европљани су често превиђали и злонамерно тумачили двоконтинентални карактер Русије, не либећи се чак да јој негирају европску припадност и карактер. И поред тога, знатно већу пажњу Русија је поклањала својим западним него источним границама, посебно оном делу државног протезања који се дотицао

19) Видети: Сергеј Бабурин, *Свет империја. Територија државе и светски поредак*, глава „Појам територије“, стр. 17, Пресинг, Београд, 2009.

20) Поменуто историјску схему речито представља више пута поновљени редослед: напад на Русију > руско повлачење > консолидација одбране > успешан противнапад > победа на агресором. Најизразитији актери таквог походног редоследа су Наполеон и Суворов, те Хитлер и Стаљин.

21) Видети: Радић Стјепан, *Модерна колонизација и Славени*, глава „Подручје славенске колонизације“, поглавље „Руска колонизација у сјеверној и средњој Азији“, стр. 260-278, Матица Хрватска, Загреб, 1904.

22) О томе: Данилевски Николај, *Русија и Европа*, глава „Да ли је Русија Европа?“, поглавље „Шта је Европа – Вештачка подела на континенте“, стр. 80-87, Службени лист СРЈ – Досије, Београд, 1996. Затим: Дугин Александар, *Мистерије Евроазије*, глава „Евроазијско несвесно“, стр. 29-43, Логос, Београд, 2008. Такође: Кнежевић Милош, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, стр. 15-69, зборник, приредили Миломир Степић, Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

и спајао се са Источном и Средњом Европом. Најтежи и најпогубнији ратови које Русија водила у деветнаестом и двадесетом веку вођени су управо у европском делу сопствене земље и у Европи Запада, а не у Евроазији.

Улога и смисао велике руске државе у очима западних Европљана варирали су од реалполитичког подразумевања њеног европског карактера, до дискриминације и „избацивања“ из заједнице европских народа. Без обзира на све, Русија је била и остала конститутивни део укупног европског поретка, час као пасивни час као активни чинилац унутарконтиненталних односа.

Руски интелектуалци и политичари су се подвајали у источне, славонофилске, тј. евроазијске и прозападне атлантистичке смерове. Европа на Западу је доживљавана час као узвишени идеал коме је потребно стремити, час као мрски непријатељ коме се свим силама ваља супротставити.²³⁾ У односу према другим европским силама Русија се у пуној мери исказивала као европски и евроазијски Исток, посебно заинтересован за она подручја која су најближа њеним западним југозападним границима. У та подручја су пре свих спадали Средња Европа и нарочито Балкан.²⁴⁾

Балканско полуострво је било од општег интереса за Русију из више посебних разлога. Смисао догађаја у двадесетом веку и савремена међународна ситуација тешко да могу да се разумеју без уважавања дијалектике руске западне и балканске политике, као и западне „источне политике“, не само према Србији (и Југославији) него пре свих и свега према Русима и Русији.²⁵⁾

Уз то, потребно је подсетити се да је руски геополитички интерес пласиран на Балкану био детерминисан руском средоземном агендом и фамозним „изласком на топла мора“. Руска спољна политика је дуго била опседнута превладавањем затворене скучености Црног мора, освајањем Константинопоља (Инстанбула) и успостављањем неометаног проласка своје црноморске флоте кроз

23) О томе: Кантор Владимир, *Русија је европска земља. Мукоотран пут ка цивилизацији*, глава „Западњаштво проблем 'руског пута'“, стр. 11-42, XX век – књижара Круг, Београд, 2001.

24) Видети: Степић Миломир, „Србија у евроазијској и неоевроазијској концепцији – упоредна геополитичка анализа“, стр. 23-51, зборник *Русија и Балкан – питања безбедности и сарадње*, приредио Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

25) О томе: Лонгворт Филип, *Стварање Источне Европе. Од преисторије до посткомунизма*, глава „Доба просвећености и романтизма (1770-1848)“, стр. 212-249. и „Кривуда пут до Сарајева (1848-1914)“, стр. 171-212, Клио, Београд, 2002.

Босфор и Дарданеле. Константинопољ (Цариград или Истанбул), није доживљаван само као географска, тј. маритимна пожељност и таласократски геополитички циљ, него и као митско и сакрално место обнове и снажења православља и словенског византизма.²⁶⁾

Имајући у виду примарне циљеве чини се логичним руско преферирање односа са Турском и Бугарском, земљама које су по положају и раздаљинама биле најближе црноморским и промедитеранским комуникационим трајекторијама руског протезања. Одатле је схватљивија и српска узнемиреност и увређеност другачијим скалирањем балканских приоритета Петрограда, свакако другачијих од оних које је очекивао Београд. Још од 1878. године па све до почетка Првог светског рата Бугарска је била у жижи руске пажње, свакако више од Србије.²⁷⁾ Тек после уклањања последњег Обреновића и драстичног преокрета српске спољне политике од маја 1903. те низа бугарских изневеравања и савезничког и ратног приклањања Централним силама, Русија ће најзад променити став, али доцкан.

Тиме се показало као узалудно оно у шта су дуго веровали неки руски дипломати да је за Русију важнија привржена „Велика Бугарска“ од било које друге балканске земље, па и Србије. Напослетку се показало: нити је остварена Велика Бугарска, нити је Бугарска у реалним димензијама европских односа била лојална Русији (јер је у два најзначајнија наврата прешла у немачки и аустроугарски ратни табор), нити су остварени најважнији руски геополитички циљеви контроле мореуза. Руска Империја је потом нестала у револуционарном вихору, а да није успела да изађе на Медитеран.

5.

Европоцентрична становишта о маргиналном геоекономском и геополитичком карактеру Срба и српског простора, упорно пласирана из Беча, Пеште и Берлина, била су нескривено супротна српским и руским тумачењима природе Источног питања која су

26) Пример таласократске и неоромејске носталгије са словенофилног становишта пружа историозофско дело Николаја Фјодорова, *Туга за Константинопољем*, (наслов издавача), Логос - Ант, Београд, 1997.

27) Видети: Тодоров Коста, *Политичка историја савремене Бугарске*, глава „Влада доктора К. Стоилова и измирење са Русијом“, стр. 134-142, Београд, 1938. (без ознаке издавача)

у аргументационом средишту заступала све јасније интересе српског народа, али и Русије као велике и значајне европске земље.²⁸⁾ Управо у тридесетак година које су претходиле избијању Великог рата (1878-1914) доћи ће до завршног обликовања и учвршћења националне и државне свести у српском народу.²⁹⁾

Ниједно од два окупациона царства Србима и Јужним Словенима није хтело да добровољно приушти политичко ослобођење у изразу њихове сопствене политичке воље, а када се најзад оно и догодило збило се изнуђено, супротно фундаменталним империјалним тежњама Аустроугарске и Турске. Ниједна од тих империја, свака из сопствених политичких разлога и стратешких интереса, није дозвољавала ослобађање Срба и других Јужних Словена, бар не пре него што су Срби борбом успели да задобију неопходне националне слободе, а потом и државну самосталност.

У Турској и против Турске еманципација се догађала од почетка до пред крај деветнаестог века, путем мукотрпне еволуције од пашалучког и вазалског кнежевинског, преко аутономног и протектираног статуса, до пуне и међународноправно гарантоване независности Србије.³⁰⁾

Турска у тој епохи није малаксала и опала до неодлучности само пред налетом српске државотворне енергије него и услед све већих притисака и амбиција Аустроугарске да је, уз одобрење великих сила, једноставно замени на Балкану.

Аустроугарска не само да није хтела било какву посебну јужнословенску државу у свом суседству него није искрено желела ни успоставу тријализма који би германско-угарском државном

28) О томе: Кнежевић Милош, „Српски народ пре и после Југославије. Српско питање у ретроспективи и перспективи“, стр. 9-59, глава „Топика и топологија српског питања“, поглавље „Српско питање је источно и југоисточно питање“, стр. 26-28, зборник *Српско питање на Балкану*, уредио Момчило Суботић, ИПС, Београд, септембар 2013.

29) Видети: Ђирковић Сима, *Срби међу европским народима*, глава „За националну државу и против ње“, стр. 208-255, посебно поглавља „Владајућа нација“, стр. 215-221, и „Мањинска народност“, стр. 221-226, Equilibrium, Београд, 2004. Такође: Базић Јован, *Српско питање. Политичке концепције решавања српског националног питања*, поглавље „Основни чиниоци конституисања српске нације“, стр. 23-33, Службени лист СЦГ – Институт за политичке студије, Београд, 2003.

30) О томе: Јевтић Драгош, Поповић Драгољуб, *Правна историја југословенских народа*, глава „Србија од 1804. до 1914. године“, посебно поглавља „Државноправни развој Србије од 1870. до 1903. године“, стр. 141-178. и „Основне карактеристике развоја српске државе у периоду 1903-1914. година“, стр. 178-186, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 1996.

склопу надодао и трећу, чешко-словачку и јужнословенску државну компоненту.³¹⁾

Осећајући опасност попут Немачке, да је Русија као највећа словенска земља у претећој позадини њених експанзионистичких планова, Аустроугарска је тежила утишавању иоле чујнијег словенског гласа у католичкој „хармонији“ властитог империјалног устројства. Себична неувиђавност према „аустроугарским Словенима“, напослетку се осветила Аустроугарској монархији. Западни и Јужни Словени направили су своје националне државе на развалинама мултинационалне Аустроугарске.³²⁾

Разлагање средњеевропске и балканске Аустроугарске имало је своје дубоке разлоге. Док су српске тежње биле у домену укидања окупације и деколонизовања, те националне еманципације, модернизације и државне изградње, дотле је Аустроугарска своје балканске планове темељила на колонијалној експанзији, економској доминацији и империјалној хегемонији. Док је Србија желела да потисне архаичну Турску са свог етнонационалног простора, Аустрија је настојала да замени турску владавину својом бирократијом и администрацијом на преузетим подручјима и да, при том, колико више може, умањи и анулира сваки српски утицај супротног смера.

Разлике у историјским перспективама Србије и њеног аустроугарског супарника биле су одиста превелике и чак и на краћи рок неиздржљиве. Историчари Љубодраг Димић и Мира Радојевић су приметили: „Страхујући од могућег утицаја Србије на њих (мисли се на Србе, примедба аутора) и слабо скриване тежње да окупља ‘расуто српство’, Аустроугарска је отпочела са прављењем планова за уништење српске државе и компромитовање политике југословенског покрета. У њиховој основи била је процена да је после губитка хегемоније у Немачкој и Италији, решавање питања Балкана постало од животног значаја за Монархију. Истискивање са простора Централне Европе остављало је Хабсбуршкој монархији једину могућност да се на Балкану оствари као велика сила. Упра-

31) Видети: Екмечић Милорад, „Јужни Словени под хабсбурговцима (1903-1914)“, стр. 352-365, *Историја Југославије*, Иван Божић, Сима Ђирковић, Милорад Екмечић, Владимир Дедијер, Просвета, Београд, 1972.

32) О томе: Taylor A. J. P. *Habsburška monarhija 1809-1918*, glava „Epilog: narodi bez dinastije“, str. 313-325, Znanje, Zagreb, 1990.

во то је чинило природним непријатељем Србије.³³⁾ Одиста, од 1903. до 1914. антагонизоване Србија и Аустроугарска су, у ствари, били још само накратко незарађени непријатељи које је раздвајала нетрпељивост и мржња.³⁴⁾ Већи део политичке и, нарочито, ратоборне војне елите Аустроугарске желео је потпуно уништење Србије као државе.³⁵⁾

У Аустроугарској је јужнословенско ослобођење изостајало практично све до њеног неславног империјалног краха новембра 1918. године. Степенувано интензитетом геополитичког противљења, Србију је најснажније оспоравала и осујећивала Аустроугарска која је, у ствари, од Берлинског конгреса 1878. до почетка Првог светског рата била непрекидно наругушени геополитички антагониста Србији. У мањој мери се као противник јужнословенског ослобођења испољавала већ темељно пољуљана и ослабљена Турска, док је балканска улога и политика Русије била сасвим другачија, заправо супротна.

6.

И западна и источна европска политика у прошлом и претпрошлом веку водила се у ослонцу на успостављање и развргавање међудржавних савеза. Недовољна појединачна привредна и војна моћ нагонила је чак и највеће државе са европске сцене на допуњавање недостатка хегемонијалне снаге, разноврсним савезима и савезницима. Синергична димензија понаособ супротстављених алијанси пада у очи управо у времену пре избијања Првог светског рата. У три декаде које су претходиле великом сукобу као на филму промицали су сусрети, окупљања и разилажења, савези и савезници, стицање поверења и разочарања због партнерске нелојалности

33) О томе: Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, глава „Виновници рата и Краљевина Србија“, стр. 50, СКЗ – Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014.

34) Видети: Казимировић Васа, *Србија и Југославија 1914-1945*, књига прва, глава „Ратни планови Аустрије против Србије“, стр. 38-48, и „Јужни Словени у рату против Србије“, поглавља „Ратовање Хрвата и Муслимана у Србији“, стр. 61-80, и „Сејачи мржње према Србији“, стр. 80-95, Призма, Крагујевац - Центар филм, Београд, Крагујевац, 1995.

35) О расправама о судбини војно поражене и окупиране Србије и Срба, која се водила између тзв. анексиониста и њихових неистомишљеника у Аустрији и Угарској, као и у Немачкој, од 1915. до 1918. године, видети подробну анализу: Митровић Андреј, *Продор на Балкан. Србија у плановима Аустроугарске и Немачке, 1908-1918*, део „Немоћ 1916-1918“, нарочито глава „Сукоб око плена (децембар 1915 – јул 1916)“, стр. 303-339, НОЛИТ, Београд, 1981.

и промене стране. Доказе верности пратила су олака изневеравања, велике наде још већа очајања због ускраћених развојних перспектива и политичког и економског безизлаза. На велике осцилације у груписању ривалских и кооперативних страна најречитије указује време после Берлинског конгреса 1878. године, све до кобног лета 1914. године када је почео Велики рат.

Тројецарски споразум је привремено напуштен, да би га 1879. године заменио *Двојни савез*, то јест тајни споразум Немачке и Аустроугарске о међусобној помоћи и одбрани, пре свега од могућег напада Русије. Последње настојање бизмарковске политике условне континенталне равнотеже било је обнављање *Тројецарског споразума* 1881, али и тај покушај су убрзо прегазиле промењене околности. Француском политиком на северу Африке незадовољна Италија се 1882. придружила двојном савезу Немачке и Аустроугарске. Тако је настао, како ће се касније показати, далекосежно значајни *Тројни савез*.

Крхке и неизвесне прилике на Балкану навеле су царску Русију 1887. године на покушај да путем *Уговора о реосигурању* колико-толико уравнотежи и усагласи односе са кључним геополитичким чиниоцима Централне Европе. Одредбе су се односиле на неутрални став Русије у случају да Немачка буде нападнута од Француске и обрнуто: неутралност Немачке уколико би дошло до аустроугарског напада на Русију. У сваком случају, овај уговор је био колико несаобразан стварним намерама обухваћених држава, толико реалним приликама које су водиле Европу у сасвим другом коалиционом правцу. Управо то се и десило закључивањем *Француско-Руског савеза* 1894. године који је, само на изглед, био уперен против британске колонијалне доминације на светским морима у Африци и у Азији, а заправо био усмерен на ограничење и сузбијање све изразитије немачке опасности по одржање европске равнотеже снага. Немачка је, наиме, својим милитаризмом и експанзионизмом постајала све изразитији проблем уравнотеженог односа снага у Европи и свету.

На прелому векова немачко хлађење односа према Великој Британији пратило је погоршање односа Француске према Немачкој. На основу отклањања неспоразума на колонијалним подручјима у Африци и Азији између Француске и Велике Британије је 1904. године склопљена *Срдачна Антанта*. Иако је била потписница *Тројног споразума* Италија је нешто раније (1902) склопила тајни

пакт са Француском. Мароканска криза 1905. уз немачко уплитање у напоре Француске да успостави протекторат тој земљи, убрзала је прегруписавање великих европских сила. Изгубљени рат Русије против Јапана 1905. довео је до потребе прецизирања и реорганизовања руских и британских интереса и сфера утицаја у Азији, па је 1907. склопљен *Енглеско-Руски пакт*. Недуго потом, у савез две државе ушла је и трећа чиме је настала *Тројна Антанта* коју су сачињавале Велика Британија, Француска и Русија. Комплетирањем и учвршћењем другог великог савеза у првој деценији двадесетог века слика антагонизованих европских блокова моћи постала је потпуно јасна. Велики сукоб у Европи могао је да почне сваки час, што се и догодило!

7.

Дубљи узроци Првог светског рата, садржани су, заправо у раздобљу бременитом супротностима и сукобима између држава и нација у Европи деветнаестог и почетком двадесетог века.³⁶⁾ Реч је о дугом времену које је, покривајући преко сто година, сезало од велике Француске револуције 1789. године, преко Наполеонових ратова окончаних 1815, све до почетка Великог рата 1914. године. Дужину једног века историчари не одређују само децимално као столеће него и применом других мерила којим омеђују епоху. Одатле, у очима историчара столеће може бити и краће и дуже од његове стогодишње хроничке димензије. Велики рат, који је избио и протекао у другој деценији двадесетог века, често се узима као пресудна демаркација епоха. У том смислу, епоха претходног века је дубоко зашла у следеће столеће, као што се „скраћени“ двадесети век, по мишљењу британског историчара Ерика Хобсбаума, завршио и пре дословног календарског истека.³⁷⁾

У предоченом неподударању дужине столећа и трајања историјске епохе у њеном конзистентном одређењу, као симболичко

36) О томе историчар Андреј Митровић пише: „Када је реч о одлуци вођства двеју царица да повуку најрискантнији потез, историјска истраживања откривају да је она била резултат деловања више узрока, ширих и дубљих него што је то Сарајевски атентат, узрока који су се образовали током низа година, имали своја изворишта у посебним потребама, проблемима и интересима ових двеју сила и били без икакве суштинске везе са Србијом.“ Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, глава „Јули 1914“, поглавље „Узроци“, стр. 36, Београд, Стубови културе, 1984.

37) Видети: Хобсбаум Ерик, *Доба екстрема. Историја кратког Двадесетог века 1914-1991*, „Предговор. Већ: поглед из птичје перспективе“, стр. 9-20, и „Према милинијуму“, стр. 419-439, Дерета, Београд, 2002.

значајно место почетка и завршетка прошлог века, указује се јужнословенско Сарајево. Временски лук двадесетог века почео је акцијом Младобосанаца и Принциповим пуцњима 28. јуна 1914. на обали Миљацке, да би се на истом месту у хаотичним сецесионим сукобима завршио 1992. године.³⁸⁾

Пре тога, у дугом деветнаестом столећу одвијало се по Стари континент и свет неколико значајних процеса. Уколико се узму у обзир унутрашњи и спољашњи аспекти европског привредног раста, запажа се да су јачање индустрије и трговине били праћени освајањима ваневропских ресурсних простора и увећањем појединачних економских моћи. Континент је постојао тесан за пуни развој економских потенцијала па је Европа ушла у епоху интензивног колонијалног ширења. Велике и мале европске земље, попут Велике Британије, Француске, Холандије, Белгије, Италије, Немачке, Русије, освајале су, делиле и расподељивале колоније на другим континентима.

У претходном деветнаестом веку је, заправо, довршен светски систем метрополског капитализма, тј. колонијализма на европоцентричној основи. Систем међународних односа је имао првенствено морски, прекоморски и океански карактер, а најизразитије су га читовале Велика Британија и Француска. Европске земље попут Русије, Аустроугарске и Немачке пре и после уједињења, нису толико испољавале маритимни и меркантилни колонијализам диљем земаљског шара, колико европске и евроазијске континенталне телурократске пориве политичких и војних елита и националних економија.

О томе утицајни руски геополитичар Александар Дугин пише: „Рововски рат Енглеске са континенталним државама - Аустро-Угарском империјом, Немачком и Русијом - представљао је геополитички садржај 18. и 19. века (+ прва половина 20. века), а од средине нашег столећа главни браник таласократије постају САД. У хладном рату 1946-1991. године вечита геополитичка двојност достиже крајње размере: таласократија се поистовећује са САД, а телурократија са СССР...“³⁹⁾

38) О Гаврилу Принципу и Младој Босни, видети: Парезанин Ратко, *Гаврило Принцип у Београду, Млада Босна и Први светски рат*, глава „Видовдан 1914.“, стр. 139-145, *Satena Mundi*, Београд, 2013. О Младој Босни, такође: Гађиновић Радослав, *Млада Босна*, глава „Корени настанка покрета Млада Босна“, стр. 199-215, и „Карактер Младе Босне“, стр. 215-225, Медија центар Одбрана, Београд, 2014.

39) На истом месту Дугин наставља: „У овом случају може се говорити о остваривању у пракси два типа редукционизма: економски редукционизам се свео на сучељавање

Основни просторни положај и могућности телурократских сила Европе и Евроазије, који је у складу са својим категоријалним апаратом и историјским светоназором скицирао Дугин, у овом и прошлом веку није суштински промењен. Ипак, у времену пре избијања и током одвијања Великог рата, претежне оријентације на копнена распрострања немачког и руског чиниоца била су различита. Док је царска Русија унутрашњим трансконтиненталним ширењем била заокупљена одбраном и самоодржањем одиста огромне државе, дотле је Немачка својим све снажнијим индустријским потенцијалима брзо прерасла територијални оквир у коме се налазила. Док се Русија, релационо узевши, примицала Европи Центра и Европи Запада, дотле је Немачка из Центра континента желела да се прошири на остатак Европе али не само на европски него и на неевропски, тј. азијски Исток, далеко преко западних и југозападних руских граница. Немачки циљ је био обезбеђење бољег положаја на ширем простору у новом европском поретку моћи.⁴⁰⁾

*

Империјални оквир чак пет царстава у европским односима на прелому векова указивао је на неразрешену контрадикцију континенталне моћи која је озбиљно угрожавала крхку равнотежу снага и изазивала сукобе који ће, између осталог, довести до Првог светског рата. Колонијално надметање само је привремено измештало и одлагало потенцијално општи сукоб, изван граница Старог континента. Није било могуће да се ривалство у борби за недостајућу сировинску основу сопствених привреда, не реперкутира на осетљиве односе најјачих европских држава. Различити економски и геополитички интереси су, мимо дипломатске учтивости и пацифистичког фразирања, потискивали европске државе ка бруталним међусобним сукобима.

Смитових и Марксових идеја, а геополитички на – на поделу сектора планете на зоне под контролом таласократије (Нова Картагина, САД) и телурократије (Нови Рим, СССР). Геополитичко виђење историје представља модел развоја планетарне двојности крајњих размера. Копно и Море проширују своју исконску сучељеност на читав свет.“ Дугин Александар, *Основи геополитике. Геополитичка будућност Русије*, књига 1, глава „Телурократија и таласократија“, стр. 28-29, Екопрес, Зрењанин, 2004.

40) О историјској дијалектици у геополитичкој визури немачког територијалног ширења, видети: Пророковић Душан, *Немачка геополитика и Балкан. О циљевима средњоевропског континентализма*, глава „Телурократска геополитичка концепција средњоевропског континентализма“, стр. 141-179, Catena Mundi, Београд, 2014.

У дубље и древне мотиве сучељавања спадале су културне и религијско-црквене разлике разних типова хришћанства на Западу, и између Запада и Истока Европе. Принципи империјалног саздања, који су се сезали од античких времена до савременог доба (Грчка, Рим, Византија, Свето Римско Царство, Шпанија, Наполеонова Француска, Велика Британија, царска Русија, касније и фашистичка Италија, Трећи Рајх...) допуњавани су црквено-верским расколима и сукобима католичанства, протестантизма и православља. Посебни верско-црквени чинилац део је сложеног склопа узрока и мотивишућих разлога који су довели до Великог рата 1914-1918. године.⁴¹⁾

Иако је Европа од вајкада представљала мултиетнички, мултикултурни, мултиконфесионални континент, а империје ма какве и ма колике биле, оличавале тек хетерогену демографску стварност,⁴²⁾ у деструктивним и реконструктивним настојањима биле су уочљиве тежње ка насилном хомогенизовању применом партикуларних образаца империјалне доминације и хегемоније. Европски колонијализам и империјализам су понајвише читовали хегемонијалну праксу која је злослутно и дарвинистички водила у ратове за „преживљавање најјачих“. Религијска, културална и хуманистичка оплата којом су безуспешно маскирани голи геополитички интереси, није била довољна да у деветнаестом веку прикрије неминовност приближавања „разрешујућем сукобу“. Та оплата се у лето 1914. нагло распала.

Али, пре тог одсудног чина било је нужно довршити оно што је заостајало и каснило. Била су то два конструктивна и реконструктивна процеса: национално и државно уједињење значајних европских народа, Немаца и Италијана, под Бизмарком и Гарибалдијем, а онда и унутаревропска деколонизација, тј. ослобађање малих европских верских и културних група, етноса и народа од империјалне стеге Аустроугарске и Турске.

41) О томе: Екмечић Милорад, *Огледи из историје*, глава „Географски непријатељ Србије' (Улога католичке политичке идеологије у Источном питању 1844-1878)“, стр. 53-110, Службени лист СРЈ, Београд, 1999. Такође: Риз Ани Лакроа, *Ватикан, Европа и Рајх. Од Првог светског рата до хладног рата*, глава „Увод“, стр. 17-19, део „Ватикан у Првом светском рату: карта Централних сила“, посебно глава „Односи са Централним силама у очекивању победе: активност Ватикана у служби Централних сила“, стр. 34-62, Службени гласник, Београд, 2006.

42) Видети: Taylor A. J. P. *Habsburška monarhija 1809-1918*, глава „Dodatak: politički i nacionalni sastav Habsburške Monarhije“, str. 325-335, Znanje, Zagreb, 1990.

Дуги деветнаести век је одиста био време јачања и ривалства великих држава и империја, али и време буђења и формирања нација, ослободилачке борбе и изградње низа националних држава мале и средње величине. Предјугословенска историја израстања независне Србије на српском и балканском простору пружа мноштво сведочанства о изузетним индивидуалним и колективним прегнућима. Нарочито је сугестивна српска одбрамбена способност, пожртвовање, патриотизам и хероизам испољен у Првом светском рату.

Каснија судбина српског народа - у првој, другој и трећој Југославији као у и краткотрајној ДЗСЦГ - непосредно је повезана са историјским резултатима Великог рата. Одатле, из исхода и последица Великог рата, као и међународноправног и реалполитичког уобличења Версајског поретка, изникла је потреба сталног критичког промишљања пресудних догађаја тога времена. Јер, догађаји из времена Великог рата одредили су југословенску и постјугословенску судбину Србије на Балкану и у Европи у прошлом и овом веку.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабурин Сергеј, *Свет империја. Територија државе и светски поредак*, Пресинг, Београд, 2009.
- Базић Јован, *Српско питање. Политичке концепције решавања српског националног питања*, Службени лист СЦГ – Институт за политичке студије, Београд, 2003.
- Бодрожич Ђуро, *Национална држава*, глава „Национална држава“, стр. 39-60, и „Национализам у Европи – услови настанка“, СКЗ - Партедон, Београд, 2008.
- *Велика илустрована повијест свијета 1942-1962*, група аутора, том 17, „Отокар Кершовани“, Ријека, 1979.
- Гаћиновић Радослав, *Млада Босна*, Медија центар Одбрана, Београд, 2014.
- Гринберг Данијел, „Од ‘игре великих сила’ до ‘Версајског мира’. Условљавања дипломатије и европске политике од 1815. до 1919. године“, *Европска цивилизација*, зборник, уредио Мачеј Кожмински, Службени гласник, Београд, 2009.
- Гуч Ц. П. *Дипломатска историја модерне Европе 1878-1919*, Геца Кон, Београд, (без године издања)
- Данилевски Николај, *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ – Досије, Београд, 1996.

- Дугин Александар, *Основи геополитике. Геополитичка будућност Русије*, књига 1, Екопрес, Зрењанин, 2004.
- Дугин Александар, *Мистерије Евроазије*, глава „Евроазијско несвесно“, стр. 29-43, Логос, Београд, 2008.
- Ђорђевић Димитрије, глава „У сенци Аустро-Угарске“, у *Историја српског народа. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918*, шеста књига, први том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
- Екмечић Милорад, *Стварање Југославије 1790-1918*, друга књига, БИГЗ, Београд, 1989.
- Екмечић Милорад, *Огледи из историје*, Службени лист СРЈ, Београд, 1999.
- *Историја Југославије*, Иван Божић, Сима Ћирковић, Милорад Екмечић, Владимир Дедијер, Просвета, Београд, 1972.
- *Историја српског народа. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918.*, шеста књига, први том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
- Јанковић Драгослав, „Српска држава и настајање српске нације“, зборник *Постанак и развој српске нације. (Неки методолошко-теоријски проблеми у изучавању постанка и развоја српске нације)*, Народна књига – Марксистички центар Србије, Београд, 1979.
- Јевтић Драгош, Поповић Драгољуб, *Правна историја југословенских народа*, Издавачка кућа „Драганић“, Београд, 1996.
- Јовановић Бојан, *Карактер као судбина. Студије из етнопсихологије*, Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, Краљево, 2002.
- Јовановић Бојан, *Пркос и инат. Етнопсихолошке студије*, Завод за уџбенике, Београд, 2008.
- *Југославија – СССР. Сусрети и разговори на највишем нивоу руководиоца Југославије и СССР, 1946-1964*, том, 1, Документи о спољној политици Југославије, Архив Југославије, Београд, 2014.
- Казимировић Васа, *Србија и Југославија 1914-1945*, књига прва, Призма, Крагујевац - Центар филм, Београд, Крагујевац, 1995.
- Кантор Владимир, *Русија је европска земља. Мукотрпан пут ка цивилизацији, XX век – књижара Круг*, Београд, 2001.
- Кључевски В. О. *Историја Русије*, Службени лист СРЈ, Београд – ЦИД, Подгорица, 1997.
- Кнежевић Милош, „Европа према Азији – Евроазија. Прилог могућем разумевању Евроазије и евроазијства“, зборник, приредили Миломир Степић, Живојин Ђурић, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Кнежевић Милош, „Српски народ пре и после Југославије. Српско питање у ретроспективи и перспективи“, зборник *Српско питање на Балкану*, уредио Момчило Суботић, ИПС, Београд, септембар 2013.

- Лонгворт Филип, *Стварање Источне Европе. Од преисторије до посткомунизма*, Клио, Београд, 2002.
- Марковић Г. Слободан, *Гроф Чедомиљ Мијатовић. Викторијанац међу Србима*, Правни факултет Универзитета у Београду – Досије, Београд, 2006.
- Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ – Институт за политичке студије, Београд, 2000.
- Минклер Херефрид, *Империје. Логика владавине светом - од Старог Рима до Сједињених Држава*, Албатрос плус – Службени гласник, Београд, 2009.
- Митровић Андреј, *Продор на Балкан. Србија у плановима Аустроугарске и Немачке, 1908-1918*, НОЛИТ, Београд, 1981.
- Митровић Андреј, *Србија у Првом светском рату*, Београд, Стубови културе, 1984.
- Парезанин Ратко, *Гаврило Принцип у Београду, Млада Босна и Први светски рат*, Catena Mundi, Београд, 2013.
- Петрановић Бранко, Даутовић Сава, *Југословенска револуција и СССР (1941-1945)*, Народна књига - Научна књига, Београд, 1988.
- Попов Чедомир, „Немирне године и везивање за Аустро-Угарску“, у *Историја српског народа. Од Берлинског конгреса до уједињења 1878-1918*, шеста књига, први том, Српска књижевна задруга, Београд, 1983.
- Поповић Никола, *Србија и Царска Русија*, Службени лист СРЈ, Београд, 1997.
- Пророковић Душан, *Немачка геополитика и Балкан. О циљевима средњоевропског континентализма*, Catena Mundi, Београд, 2014.
- Радић Стјепан, *Модерна колонизација и Славени*, Матица Хрватска, Загреб, 1904.
- Радојевић Мира, Димић Љубодраг, *Србија у Великом рату 1914-1918. Кратка историја*, СКЗ – Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2014.
- Риз Ани Лакроа, *Ватикан, Европа и Рајх. Од Првог светског рата до хладног рата*, Службени гласник, Београд, 2006.
- Самарџић Радован, *Идеје за српску историју*, СКЗ, Београд, 1985.
- Seton Watson Hugh, *Nacije i države. Ispitivanje porijekla nacija i politike nacionalizma*, Globus, Zagreb, 1980.
- Степић Миломир, „Србија у евроазијској и неоевроазијској концепцији – упоредна геополитичка анализа“, зборник *Русија и Балкан* –

питања безбедности и сарадње, приредио Зоран Милошевић, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

- Taylor A. J. P. *Habsburška monarhija 1809-1918*, Znanje, Zagreb, 1990.
- Тодоров Коста, *Политичка историја савремене Бугарске*, Београд, 1938. (без ознаке издавача)
- Фјодорова Николај, *Туга за Константинопољем*, Логос - Ант, Београд, 1997.
- Хобсбаум Ерик, *Нације и национализам од 1870. Програм, мит, стварност*, „Филип Вишњић“, Београд, 1996.
- Хобсбаум Ерик, *Доба екстрема. Историја кратког Двадесетог века 1914-1991*, Дерета, Београд, 2002.
- Ћирковић Сима, *Срби међу европским народима*, Equilibrium, Београд, 2004.
- Торовић Владимир, *Историја Југославије*, репринт првог издања 1. јануара 1933, Просвета, Београд, 1989.
- Торовић Владимир, *Историја Срба*, БИГЗ, Београд, 1993.
- Шулек Владимир, *Дипломатска историја централних сила 1882-1915.*, Тискара Јуриша и Седмак, Загреб, 1938.
- Ware Carolione, Panikkar K. M., Romein J. M., *Historija čovječanstva. Dvadeseto stoljeće, svezak šest, knjiga treća, drugi dio, Preobražaj društva*, Naprijed, Zagreb, 1969.

*Живойин Джурич
Милош Кнежевич*

ОБЗОР ПРОВАЛА ИМПЕРИЈ И ВОЗНИКНОВЕНИЕ НОВОГО ЕВРОПЕЙСКОГО ПОРЯДКА

-Россия и Сербия во время Первой мировой войны-

Резюме

Глубинные причины Первой мировой войны содержатся в непреодоленных противоположностях межгосударственных и межнациональных отношений в Европе 19 века. Речь идёт о периоде, продолжавшемся почти сто лет: с конца наполеоновских войн в 1815 году до начала Первой мировой войны в 1914 году. В этом периоде континент оказался тесным для развития экономического потенциала, поэтому Европа вошла в эпоху интенсивного колониального расширения. Евроцентричная система международных отношений имела в первую очередь заморский характер, ко-

торый наиболее отчётливо проявляли Великобритания и Франция. Европейские страны, такие как Россия и Германия (до и после объединения) не в такой мере проявляли морской и меркантильный колониализм, а теллукратические стремления национальных экономик. Пока Российская империя во внутреннем трансконтинентальном расширении была сосредоточена на поддержание огромного государства, в это время Германия переросла своим всё большим промышленным потенциалом территориальные рамки, в которых она находилась. Пока Россия приближалась к Европе Центра и Запада, Германия желала из того же Центра расширяться по Европе, но и дальше на Восток, за западные российские границы.

Империальные рамки европейской жизни того времени указывали на элементарную противоположность, угрожавшую слабому балансу сил и обусловившую конфликты, которые приведут к Первой мировой войне (1914-1918). Соперничество в борьбе за сырьевую основу своей промышленности не могло не отразиться на чувствительные отношения самых сильных европейских государств. Различные экономические и геополитические интересы вели европейские государства к кровавым конфликтам.

Среди древних мотивов конфронтации можно привести ещё и культурные и культурно-религиозные различия между разными типами христианства на Западе и между Западом и Востоком Европы. Европейский колониализм и империализм проявлялись больше всего в партикулярной практике гегемонии, зловеще и дарвинистски ведущей к войне за „выживание самых сильных“. Потом приходит и внутриевропейская деколонизация, т.е. освобождение малых европейских религиозных и культурных групп, южнославянских этносов и народов от империального зажима Австро-Венгрии и Турции.

Атакoванная намного большей и в военном плане более сильной Австро-Венгрией, Сербия не была ответственной за начало войны и виноватой в этом. Сараевское убийство было использовано в качестве повода для военных решений, принятых венской „военной партией“ гораздо раньше убийства и объявления войны. Австро-Венгрия своей дискриминационной политикой к „габсбургским славянам“ стала главной помехой национальному развитию и самоодержанию многочисленной группы славянских народов. Конфликт венской и пеиштанской военной группировки с

этими народами, среди которых своей энергией и тягой к единству выделялись сербы и соседняя Сербия, был столько нужным, сколько и ожидаемым.

Ключевые слова: Сербия, Россия, Австро-Венгрия, Германия, Турция, великие державы, Европа, Северная Америка, Первая мировая война, либеральный капитализм, колониализм, версальский порядок, геополитическое пространство.

Овај рад је примљен 25. септембра 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 26. новембра 2014. године.